

POZNÁMKY K MAPĚ HRDELNÍCH SOUDŮ V ČECHÁCH V PRVNÍ A VE DRUHÉ POLOVINĚ 18. STOLETÍ

Bohuslav Roučka

Hrdelní soudy a jejich organizace v té podobě, v jaké se s nimi setkáváme v Čechách na počátku 18. století, jsou výsledkem dlouhodobého vývoje, který začíná již v období raného feudalismu a vrcholí koncem 13. a během 14. století,¹ kdy — zejména po nezdařeném pokusu Karla IV. o vyhrazení hrdelního soudnictví panovníkovi, který měl být realizován přijetím nově sepsaného obecného zákoníka Majestas Carolina² na generálním sněmu zemí české koruny — dochází později alespoň k uznání výhradního práva panovníka na hrdelní jurisdikci,³ jež se stává hrdelním regálem.⁴ Tím skončilo první sta-

¹ V. Vaněček, Krátké dějiny státu a práva v Československu, Praha 1955, str. 86.

² CIB II-2, str. 164: »Auctoritatem omnimodam (*praeter justiciam personalem, quae semper regiae dignitati intelligitur reservata*) baronibus nostris regni Boemiae in eorum hominibus et bonis hominum ipsorum, sicut antiquis temporibus servatum fore comperimus, esse totaliter attributam, exceptis casibus infra scriptis.« Pozdější český překlad (tamtéž): »Z paměti ustavenie starého pánóm pójčieme nad jich lidmi poddanými moci všelijaké, trestati, pomstiti, súditi podle spravedlnosti, kromě života odjetie pro zlý skutek; toho sobě zachováme, lečbychom komu na popravu dali listy zvláštnie.« Srov.: B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách I., Praha 1889, str. 47; B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách, Drobné spisy I., Praha 1914, str. 429. S názorem Karla IV., že hrdelní pravomoc přísluší jedině panovníkovi, se setkáváme i v některých jiných jeho listinách. Tak v zakládací listině kláštera kartuziánského z roku 1342 čteme: »...damus fratribus super omnes homines ipsorum omnia iudicia in singulis causis et casibus, que rebus et pecunia poterint emendari. Si vero aliquis quacumque enormitate vel excessu mortis fecerit...quem burggravius noster vel quicumque officiarius nostrorum secundum consuetudinem terre postulaverit...« (Čelakovský, Právník 1878, str. 329, pozn. 64). V listině dané roku 1353 klášteru sv. Tomáše na Malé Straně je tato myšlenka formulována následujícím způsobem: »...enormibus criminibus, videlicet stupro, adulterio, furto, rapina, incendio et falsi crimine duntaxat exceptis et illis etiam criminibus, ad quorum vindictam manus vel capitis plaxio videtur accedere, quorum examen et iudicium discussorium nostre et iudicium nostrorum auctoritate et diffinitionem duximus reservandum.« (Čelakovský, Právník 1878, str. 329, pozn. 64.) Myšlenka, že hrdelní pravomoc přísluší panovníkovi, není vlastní jen Karlu IV., takže se s ní setkáváme i v některých listinách starších, jako na příklad v listině Přemysla Otakara II. z roku 1263: »...iudiciaria potestas...tam in furtis quam in homicidiis sive in omnibus causis ad regiam dignitatem spectantibus.« (Regesta II., čís. 432, str. 167.)

³ Výstižnou definici hrdelní jurisdikce podává Constitutio criminalis Theresiana, 1768, díl I., čl. 18 § 1: »Ein Blut- Hals- oder Landgericht ist das Recht und Macht in peinlichen Sachen über Leib, Gut und Blut der Menschen zu richten.«

⁴ J. Kapras, Právní dějiny II., Praha 1913, str. 243. V. Vaněček, Studie o imunitě duchovních statků v Čechách do polovice 14. století, Praha 1928, str. 93. V. Vaněček, Selské poddanství v starém českém právu, Český lid, roč. III (1948), str. 150.

dium vývoje hrdelního soudnictví v Čechách, které se vyznačuje neutu-
chající snahou feudálních šlechtických rodů dostat do rukou hrdelní ju-
risdikci a vykonávat ji na svých panstvích jako dědičnou patrimoniální
popravu, a to nezávisle na orgánech moci ústřední. Když feudálové tohoto
cíle většinou dosáhli, nekladli již odpor snaze panovníků o zřízení hrdelního
regálu, protože neměli zájmu na tom, aby byla v tomto směru rozšiřována
moc nižší šlechty⁵ a církevní hierarchie, vládnoucí na statcích duchovních,
s nimiž se jejich mocenské zájmy octly v ostrém rozporu.⁶

Základem nového uspořádání hrdelního soudnictví se stal status quo,
který byl v době, kdy se podařilo prosadit uznání hrdelního regálu.

Situaci lze charakterisovat asi tak, že hrdelní jurisdikce patřila panovní-
kovi jako jeden z regálů, při čemž bylo napříště právo na vykonávání hrdel-
ního soudnictví přiznáno jen

- a) světským pozemkovým vrchnostem — feudálním pánům z mocných
šlechtických rodů, kteří toto právo vykonávali jako svou dědičnou
patrimoniální popravu,⁷
- b) světským pozemkovým vrchnostem — feudálním pánům, kteří tohoto
práva dosáhli na základě panovníkem uděleného privilegia,⁸

⁵ B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách I., Praha 1889, str. 50 a 51.

⁶ V. Husa, Epochy českých dějin, Sborník pro hosp. a soc. dějiny, roč. I (1946), str. 153.
Přehled československých dějin I. (These) ČCH, roč. II (1954), 2. příl., str. 25.

⁷ O vžitém názoru staré české šlechty, že jí bez dalšího přísluší právo na hrdelní juris-
dikci, svědčí dva velmi zajímavé dopisy. Prvním z nich je dopis Aleše Holického ze Štern-
berka panu Oldřichu z Rožmberka (AČ II., str. 28): »...daj mi tomu rozuměti, odpíráš-li
nám té popravu, kteráž nám přísluší v zemi nad neřádnými lidmi? Neb já jiného nevím,
než že mně i synu mému, též jako i jiným pánům zemským, poprava nad neřádnými lidmi
přísluší.« Odpověď Oldřicha z Rožmberka zní (AČ II., str. 32): »Milý příteli, slychal jsem,
jak jsem živ, že jsú páni ze Šternberka starodávni páni v Čechách, a že práv též jako jiní
páni vedle řádu země této i poprav užívati mají.« Viz též AČ X., str. 510: »...Tvoch vinil
Kuli, že by člověka jeho vzal a dal mučiti, popravu nemaje proti zřízení zemskému.« Srov.
též zprávy ze 13. století svědčící o plně rozvinutém soudnictví světských pozemkových
vrchností, které běžně hrdelní jurisdikci vykonávají a také s ní svobodně disponují (Re-
gesta IV., č. 1793, str. 719; Regesta V., č. 250, str. 95; CDM III., č. 361, str. 361; Regesta II.,
č. 562, str. 217; č. 633, str. 247; CDM IV., č. 119, str. 166; č. 177, str. 240). Viz též: W. W.
Tomek, Dějepis města Praha I., Praha 1892, str. 147—8; B. Rieger, Zřízení krajské
v Čechách, Drobné spisy I., Praha 1914, str. 429; B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách I.,
Praha 1889, str. 33 a 48; A. Sedláček, O starém rozdělení Čech na kraje, Praha 1921,
str. 38; J. Kapras, Přehled právních dějin zemí koruny České, 4. vyd., str. 49; J. Ka-
pras, Přehled právních dějin zemí koruny České, 5. vyd., str. 54; V. Vaněček, Základy
právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě II., Praha
1937, str. 40; V. Vaněček, Selské poddanství v starém českém právu, Český lid, roč. III
(1948), str. 149; V. Vaněček, Krátké dějiny státu a práva v Československu, Praha 1955,
str. 60; V. Husa, Epochy českých dějin, Sborník pro hosp. a soc. dějiny, roč. I (1946),
str. 152; V. Vaněček, Počátky státu a práva v Československu, Praha 1946, str. 85. Viz
také níže pozn. 15—20.

⁸ Na př.: CIM IV-1, č. 12, str. 25: 1293 Horažďovice — Václav II. Bavorovi ze Strakoníc:
»...cives civitatis sue, dicte Horazdiowicz... a iudicio et iurisdicione omnium benefi-
ciariorum provincialium sint liberi et exempti, et quod quicunque contra cives predictos
vel aliquem eorundem habuerit aliquid questionis, illud coram dicto Bavaro vel ipso ei
non faciente iusticie complemantum coram camerario nostro mediante iusticia prose-
quatur.« Český překlad z pol. 15. století: »...chtějice Bavorovi ze Strakoníc... učiniti
milost zvláštní, měšťany města jeho, řečeného Horažďějovice, téhož práva, kteréhož jiná

- c) duchovním pozemkovým vrchnostem, kterým bylo formou imunity panovníkem propůjčeno právo vykonávati na jejich panstvích hrdelní jurisdikci,⁹
- d) městům královským, pokud jim je panovník propůjčí zvláštním privilegiem,¹⁰ s výjimkou těch zločinů, jejichž souzení si výslovně vyhradil pro sebe nebo podkomořího,¹¹

města naše užívají, ... totižto že od sůdu a popravy všech popravci v kraji mají býti prázdni a vyňati. A což by ktožkolivěk proti měšťanům napřed jmenovaným neboli proti některému z nich měl nětco žaloby, to před již řečeným Bavořem nebo... před podkomořím našim své spravedlnosti má dojíti.« CIM IV-1, č. 50, str. 73: privilegium, dané roku 1342 Karlem, markrabětem moravským, bratřím Vilémovi st. a Vilémovi ml. z Vilémova: »*Damus insuper et concedimus fratribus (Wilhelmo seniori et Wilhelmo iuniori fratribus de Egrberch) ac eorum heredibus et successoribus antedictis, ut in eodem opido Wilemow cippum habeant et infra limites eius furcam seu patibulum erigant pro facinorosis et malefactoribus puniendis, in quos quidem facinorosos et malefactores plenum habebunt deinceps iudicium exercendi et quemlibet iuxta demerita corrigendi.*« Viz též níže pozn. 15—20.

⁹ Pramenný materiál shromáždil vyčerpávajícím způsobem V. V a n ě ě k, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě II.*, Praha 1937, str. 7—26 a l. c. III, Praha 1939, str. 49—54. Viz též: *Novotný, České dějiny I — 4*, str. 289; *Krofta, Dějiny československé*, Praha 1946, str. 59 a 159; *Krofta, Dějiny selského stavu*, 2. vyd., Praha 1949, str. 53; *Čelákovský, Pevšechné české dějiny právní*, Praha 1900, str. 158; *Šusta, Dvě knihy českých dějin I.*, Praha 1917, str. 151; *Baxa, Dějiny veřejného práva na území republiky Československé*, Praha 1935, str. 98 a 101; *J. Kapras, Přehled právních dějin zemí koruny České*, 3. vyd., Praha 1927, str. 43—44; *F. Čáda, Právní dějiny československé I.*, Brno 1947, str. 72; *V. V a n ě ě k, Krátké dějiny státu a práva v Československu*, Praha 1955, str. 59. Viz též níže pozn. 15—20.

¹⁰ Protože nově zakládaná královská města dostávala ve svých privilegiích pravidelně právo některého jiného města, jež samo hrdelní jurisdikci již vykonávalo, jsou poměrně vzácné případy výslovného udělení hrdelní pravomoci královským městům. Není však pochyb o tom, že tato města hrdelní soudnictví skutečně vykonávala, neboť přejímala zřízení a pravomoc toho města, jehož právo jim bylo při založení propůjčeno. K potvrzení tohoto výkladu srovn. list Václava II. z roku 1293 citovaný v pozn. 8. O významu hrdelních soudů královských měst viz exkurs I. Z případů výslovného udělení hrdelní pravomoci uveďme příkladem privilegium Jana Lucemburského Kutné Hoře z roku 1329: »... ob ir eczlicher der berleute an keiner missetat oder ubelthat wirt begriffen, umb dieselben missétat soll er nicht van dannen gefurt, noch gezogen, noch geeyschet, noch geladen werden in keine stat, noch andern enden, sunder da zu den Kutten vor die schepffen, und alsz die schepffen ine urteylen, so sol er gerichtet werden, es sey zu gulde des gutes oder stummelunge der qlide oder des lebens benemunge, darnach als sie sein missetat sich gezeichnet.« (CIM II., č. 153, str. 260). Privilegium krále Jana Lucemburského z roku 1336 pro město Loupy: »*Admittimus eiam, quod, si qui in vestro iudicio detenti et nota infamie denigrati fuerint et nostri subcamerarii presenciam habere non potueritis, ut extunc de eisdem iuxta vestram conscienciam iudicium et justiciam facere possitis debitam et condignam.*« (CIM II., č. 189, str. 311.) Privilegium Jana Lucemburského dané roku 1339 Ústí nad Labem: »*Concedimus preterea dictis nostris civibus et favemus, ut quoslibet maleficos et noxios homines, puta homicidas, fures, latrones, incendiarios, predones, falsarios, proscriptos seu quomodolibet aliter criminosos usque ad loca quelibet, in quibus latitaverint vel soliti fuerint latitare, pro viribus insequentes ad civitatem Vscensem potenter reducant ac reducere, si eis tantum posse affuerit, pena(que) mortis promerita habeant trucidare.*« (CIM II., č. 214, str. 336—7.) Sem patří také list Karla IV., kterým roku 1350 mezi jiným zmocnil žateckého rychtáře k vykonávání hrdelní pravomoci: »... et specialiter auctoritatem et licenciam de homicidio iudicandi et nichilominus iudicium Judeorum ibidem, ... de speciali nostre majestatis gratia damus ...« (CIM II., č. 297, str. 438).

¹¹ Na př.: »... když kterýžkolivěk zločinec smrt zasloužil, jsú jej páni Kadanští sami trestali, neb jsú moc měli kromě kdožby panně násilí udělal a palič byl a falešnú minci tepal, ty je pán sám trestal.« (Z. W i n t e r, *Kulturní obraz českých měst II.*, Praha 1892, str. 617.)

- e) městům nekrálovským, a to v rámci pozemkově vrchnostenské pravomoci městům poddanským, jež mohou oprávnění k výkonávání hrdelního soudnictví dosáhnout přímo od vrchnosti, jedná-li se o města, která jsou na panstvích vrchností uvedených sub a)¹² a výjimečně i sub c),¹³ nebo od panovníka, jedná-li se o města na panstvích vrchností sub b) nebo c), po př. i sub a), a města na komorních panstvích královských.¹⁴

Právní stav takto vzniklý byl pak znovu potvrzován v usneseních o sta-

¹² Na př.: CIM IV-1, č. 168, str. 245: 1399 Boreš ml. a Boreš nejml. z Ryzmburka Bečovu: »...darinn geben wir ihn zu hüelfe alle die dörfer, die in unser gerichte gehören, mit den halsgerichten zu Petschaw, das sie mit in sollen leiden...« CIM IV-1, č. 278, str. 392: 1442 míšeňský pukrabí Jindřich st. z Plavna Bočovu: »...alle unsere halsgerichte und alle andre unsere gericht, di da umb in derer genehde auf unserer mannschaft güter sein, da handeln und wandeln schol in den markt zcu Puchaw...« Viz dále exkurs II.

¹³ Zprávu o kompetenci městského soudu v Lanškrouně ve věcech hrdelních máme zachovánu z roku 1332 v listině zbraslavského opata Petra o prodeji tamější dědičné rychty (CIM IV-1, č. 40, str. 56 a násl.). Roku 1378 dostaly Dobřany právo města Plzně s výslovným ustanovením, »aby na súde o nález ran odevřených, krvavých i o mord práva požíevali města Nového Plzně« (CIM IV-1, č. 115, str. 167). Další doklad o souzení hrdelních zločinů městským soudem městečka Úterý, které patřilo klášteru v Teplé, je z roku 1439 (CIM IV-1, č. 270, str. 382). Roku 1449 udělil opat břevnovského kláštera klášternímu městu Broumovu právo měst Hradce Králové a Kladska i s hrdelním soudnictvím (CIM IV-1, č. 297, str. 420). Srov. dále exkurs II.

¹⁴ Výslovně dostala právo na hrdelní soudnictví na př. tato města: 1237 Roudnice: »...povolení dáváme, aby jak v příčinách kriminálních aneb hlavních...vejповědě a ortele vydávati a je k exekuti přivesti moc a právo mněli.« (CIM IV-1, č. 2, str. 14.) 1261 Přelouč: »...donamus...civitati in Predlutzs...omnia iura et libertates, que habent civitates nostre in Colonia et in Churim, videlicet ius, quod habet Magdeburgensis civitas, id est auctoritatem puniendi tam in personis quam rebus secundum merita reorum et excessuum qualitatem, quos ibidem contingerit perpetrari, scilicet sententiam suspensionis, decapitationis, rotacionis, duelli necnom omnium eorum, que ad iudicium supradictarum civitatum pertinere noscuntur.« (Regesta II., č. 2825, str. 1236.) 1299 Třebenice: »...favemus, ut in loco ipsarum forensi, dicto Trebiniez, iudicium sanguinis et patibulum habere in perpetuum possint ita, quod in eodem loco malefactores, quos ibidem in crimine deprehendi contingerit, per iudicem et iuratos ipsius loci...secundum qualitatem criminis pena debita puniantur.« (CIM IV-1, č. 14, str. 27.) 1348 Broumov: »...in ipso oppido et extra...in iudiciis et extra ac omnibus et singulis agendis ipsorum in quacumque causa et negociis quibuscunque...tractari et eiusdem iuris...teneri et ubilibet reputari, quibus supradicte civitates actenus frete sunt et hodie potiuntur.« (CIM IV-1, č. 61, str. 98.) 1349 Planá: »...decernentes, quod supradictum opidum forense in Plana omnibus iudiciis, cyppo, patibulo, iuribus, graciis, libertatibus, emunitatibus et comodis perfrui et gaudere debeat, quibus opida cetera seu opidani regni nostri Boemie hactenus freti sunt et quomodolibet potiuntur.« (CIM IV-1, č. 64, str. 104.) 1351 Kožlany: »...quodque gaudeat omnibus iuribus oppidorum forensium, cippo et patibulo ac aliis iuribus et usibus quibuscunque et quod etiam universi hoc idem oppidum cum rebus et mercibus suis frequentantes introire, exire valeant rebus et personis semper salvis.« (CIM IV-1, č. 68, str. 108.) 1396 Žebrák: »...aby jmenovaní rychtář, konšelé a obec klády nebo vazby, praněře a šibenice i jiných k soudu a k spravedlnosti vyvedení nebo učinění věcí příslušných...užívati mohli...« (CIM IV-1, č. 152, str. 225.) 1397 Sokolov (Falknov): »...das sie in der egenanten unser stat zu Falknaw statrecht mit gerichten, stok und galgen...als die burgere und inwoner unser stat zu Schlackenwerde haben und gebrauchen.« (CIM IV-1, č. 161, str. 273.) 1502 Dubeč: »JKMt téhož Jana ves Dubeč za městečko vysaditi jest ráčil, tyto zvláštnie milosti mu čině: ...itěm s popravú obyčejnú.« (AČ XVIII., str. 279.) Srov. k tomu listiny v pozn. 8 a exkurs II. Jak ukazuje listina Jiřího Poděbradského z roku 1460, adresovaná městečku Rousínovu, nechybí ani případy, že se výkonávání hrdelní jurisdikce městům nekrálovským výslovně zakazuje: »Ale viny hlavnie neb krevnie, totižto viny trojí: viny žhářské, vražednický a násilnický nám i budoucím našim je zachováváme, aby oni jich podle zdání svého trestali a jednali.« (AČ IX., str. 313.)

vovských svobodách,¹⁵ v zemských zřízeních,¹⁶ robotních patentech,¹⁷ prvních samostatných kodifikacích trestního práva v českých zemích¹⁸ a jiných právních aktech,¹⁹ sahajících až do posledních let 18. století.²⁰

Přední místo mezi orgány pověřenými vykonáváním hrdelní pravomoci mají oficiální orgány veřejné moci, jimiž jsou krajští poprávcové a později

¹⁵ AČ V., str. 364: »Item což se poprav dotýče, kdož má které popravy od starodávna vysazené, těch každý užívej podle výsady své a podle práva.« Srov. P a l a c k ý, Dějiny národu českého V-1, str. 262, pozn. 222.

¹⁶ AČ V., str. 250, ZZVlad. 1500 čl. 530: »Nalezli vůbec za právo: že kdož popravy mají, že se při nich tak zachovati mají, jakž se jest země svolila.« Latinský text téhož článku zní: »Pro iure constitutum est: qui habent in suis bonis jurisdictionem capitale, debent se circa illam ita gerere, prout a regno constitutum est.« AČ V., str. 254, ZZVlad. 1500 čl. 538: »Pakliby neměl popravy své, tehdy dej jej do města královského k nejbližší popravě, anebo kdež by poprava byla.« AČ V., str. 255, ZZVlad. 1500 čl. 541: »...kromě poprav pánů, kteří na popravy výsady mají...« CIB IV-1, str. 75, ZZ 1530 čl. 189: »Než na kterémž by místě řádného užívání popravy nebylo, tu popravy nemají vtahovány býti, leč by král JMt komu to vysaditi ráčil.« CIB IV-1, str. 352, ZZ 1549 R 36: »Než na kterémž by místě řádného užívání popravy nebylo, tu popravy nemají vtahovány býti, leč by král JMt komu to vysaditi ráčil.« CIB IV-1, str. 595, ZZ 1564 K 35: »Než na kterémž by místě řádného užívání popravy nebylo, tu popravy nemají vtahovány býti, leč by král JMt komu to vysaditi ráčil.« OZZ 1627 T 26 (ed. J í r e č e k, str. 546): »A žádný sobě sám popravy vysazovati a jí užívati nemá, lež bychom My nebo dědicové Naši a budoucí králové čeští tuto pořádně propůjčiti ráčili.«

¹⁷ Robotní patent Leopolda I. z 28. června 1680: »Es wäre dann Sach, dass ein oder ander Unterthan ein halsbrüchiges Verbrechen begangen hätte, in welchen Fällen wir es bei dem Aussatz unserer Verneuerten königlichen Landesordnung und ein jedwere Herrschaft und Obrigkeit bei ihrem habenden Hals- und Obergericht allerdings gelassen haben wollen.« (AČ XXIII., str. 488.) Robotní patent Karla VI. z 22. února 1717: »...leďa by jeden nebo druhý poddaný nějakého hrdelního přečinění se dopustil, kdežto my vše při vyměření našeho královského Obnoveného zřízení zemského, též každé panství a vrchnost při jejich pořádně nabytým hrdelním a vrchním právě úplně a neproměnitelně zanechávají ráčíme.« (AČ XXIV., str. 97.) Druhý robotní patent Karla VI. z 27. ledna 1738: »Přihodilo by se pak, že by jeden nebo druhý poddaný hrdelního neb sice veřejný trest po sobě táhnoucího oučinku se dopustil, tu při tom vyměření našeho královského Obnoveného zřízení zemského, a jednu každou vrchnost při svém majícím právě neporušitelně zanechatí chtíti ráčíme, a beztoho dává v tom Josefinské právní zřízení již další cíl a míru, jak v podobných kriminálních případnostech pokračovati se má.« (AČ XXIV., str. 194.)

¹⁸ Hrdelní řád Josefa I. z roku 1707, čl. II.: »Gleichwie... einem jedwern Gericht in peinlichen Sachen recht ergehen zulassen, sondern nur denenjenigen, welche solche Macht durch besondere Belegen und Verleihungen, Privilegien oder wohlhergebrachte Gewohnheit überkommen haben, zustehet...« Constitutio criminalis Theresiana, 1768, díl I., čl. 18 § 7: »Wo demnach der Blutbann, oder Halsgericht einem Landgut von Alters her als eine darzu gehörige Herrlichkeit anlebet und solchergestalt von Besitzer zu Besitzer übertragen worden, da ist der Herrschaftsinhaber, in so lang er solches Recht durch Übertretung dieser peinlichen Gerichtsordnung nicht verwirktet, bei solch- seinem zum Gut geniessenden Halsgericht forthin zu erhalten und zu schützen.«

¹⁹ Pragmatical-Sanction wegen Restrangirung der böhmischen Halsgerichte und Dotirung des fundi criminalis in Böhmen z 15. 7. 1765, III. odst. 7 (M a a s b u r g, Die Organisation der böhmischen Halsgerichte im Jahre 1765, Praha 1884, str. 108) »...dass bei den in die Reduction verfallenden Halsgerichten des exercitium juris gladii zu quiescieren, nicht aber zugleich dessen Gerechtigkeit, als welche sie entweder ex titulo oneroso, oder remunerationis oder ex privilegio erworben haben, gänzlich aufzuhören habe... sondern auch soethane Gerechtigkeit zu ihrer mehreren Versicherung sowohl in diesem Unseren höchsten Regulativo hiemit vorbehalten wird, als auch bei künftiger Bestätigung ihrer Privilegien für jetzt und künftige Zeiten ausdrücklich erneuert werden solle...«

²⁰ Výsady pozemkových vrchností na hrdelní jurisdikci jsou po prvé opominuty v patentu Josefa II. z 1. září 1781 o poddanství a vrchnostenské moci, kterým byl okruh trestní pravomoci pozemkových vrchností nad poddanými omezen na tyto tresty: vězení (s příp. zostřením) o vodě a chlebě, práce z trestu s event. zostřením připětím želez na nohy a odsadu (AČ XXV., str. 716).

krajští hejtmané, kteří bez soudního řízení vykonávají ihned na místě popravu nad zjevnými a při činu dopadenými zločinci. Časem, zejména pak od poloviny 16. stol. a ve stoletích následujících vykonávají krajští hejtmané v rámci hrdelního soudnictví stále více činnost orgánů policejních a dohlédacích, odevzdávající hrdelní zločince, které sami stíhají a zatýkají, k potrestání řádnému soudu královských měst, na něž přechází moc exekutivní.²¹

Královská města, jež se postupem doby zbavila bezprostředního vlivu podkomořího na městské hrdelní soudnictví, se stala významným činitelem v rozvoji organizace hrdelního soudnictví a zejména trestního práva procesního. Význam jejich soudů zvláště upevnily: zákaz bráti naučení od zahraničních měst,²² vykonávání hrdelní pravomoci nad zločinci, které jim předávaly k potrestání pozemkové vrchnosti, jež neměly právo popravu,²³ a krajští hejtmané, jakož i vyřizování právních naučení a odvolání, která k nim docházela od soudů nekrálovských měst.²⁴

Vedle pozemkových vrchností, které na svých panstvích vykonávaly samy hrdelní soudnictví,²⁵ fungovaly i hrdelní soudy poddanských měst, kterým

²¹ B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách I., Praha 1889, str. 30 a násl.

²² V. Vaněček, Malé dějiny státu a práva v Československu, Praha 1947, str. 73.

²³ ZZVlad. 1500 čl. 538; ZZ 1549 R XXXVI; XX 1564 K XXXV; OZZ 1627 T XXVI. Rychtáři, konšelé a písaři královských měst zasedali také na soudech hraničních (Z. Winter, Kulturní obraz českých měst II., Praha 1892, str. 638—9), které jsou starou institucí českého práva (Koldínova práva městská A XLIII., odst. II., ed. Jireček, str. 26). Kompetence těchto soudů ve věcech hrdelních byla vymezena sněmovním usnesením z roku 1575: »Co se pak outrpných věcí na gruntech stavů dotýče, při těch má níž oznámený způsob zachován býti, totiž: jestližeby pán téhož gruntu, na kterémž by se taková věc, že by k outrpnému právu náležela, přihodila, popravu svou měl, tehdy má ten zločinec před týmž právem postaven a tu vedle jeho provinění souzen býti; pakli by též pán takové popravu na svých gruntech neměl, tehdy má témuž zločinci hraničný soud hodnými a nepodezřelými osobami osaditi. A co tu uznáno a usouzeno bude, při tom zůstaveno býti má.« (Sněmy české IV., str. 282.)

²⁴ Na př.: CIM IV-1, č. 45, str. 67; č. 53, str. 79; č. 75, str. 118; č. 80, str. 126; č. 102, str. 151; č. 113, str. 163; č. 136, str. 202; č. 140, str. 210; č. 186a, str. 267; č. 186b, str. 272; č. 187, str. 280; č. 188, str. 284; č. 220, str. 327.

²⁵ Svědčí o tom četné listiny, jimiž si pozemkové vrchnosti pro sebe vyhrazují hrdelní pravomoc. Na př.: Regesta III., č. 630, str. 266: »...exceptis dumtaxat tribus causis, scilicet sanguinis, incendii et raptus sine oppressione mulierum, super quibus audiendis per nos ipsum vel per nostros iudicio presidere et ipsarum emolumentum pro nostris specialibus deputare volumus.« Regesta III., č. 976, str. 381: »Tribus tantum de causis iudicio interesse tenebimur, hoc est propter violacionem dominarum ac virginum et homicidium et incendium...« CIM IV-1, č. 115, str. 167; AČ XXVI., str. 193: »...vyjímaje větší pře, totiž o žhářství, o ženské násilí a zabiti...« Mareš, Prokopa píše Nového města Pražského Praxis cancellariae, Praha 1908, str. 81: »...tribus dumtaxat causis exceptis, videlicet stupro, incendio et homicidio; nam tales ad dominum eorum predictum et futuros suos omnimode pertinebunt.« CIM IV-1, č. 201, str. 299: »...exceptis dumtaxat istis casibus, videlicet homicidio, incendio et stupro, qui in domini constant voluntate.« CIM IV-1, č. 281, str. 399: »...kromě vraždy, pálení a násilí panen a paní, jenž ty viny na panské naší milosti záleží a nám tu sůditi přístrojí.« CIM IV-1, č. 289, str. 411: »...kromě vyňatých těchto vin aneb vpadení, jakožto morděřstva, pálení a násilí, kteréžto viny v páně postaveny jsou vuoli.« Die Rüge von Pröhl 1536, Mith. d. V. f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen XV., str. 179: »Wir rügen auch: so etwas in einer gemein gesche, was nit antref er und leimoat ader flissende wunden, das hat ein gemein zu richten; was aber betreffent er und leimoat und flissende wunden ader dem hern schemlich und schetlich, desgleichen einer gemein, das hat der her zu richten.« Z. Winter, Kulturní obraz českých měst II., Praha 1892, str. 618, pozn. 20: »...nad vejstupky proti Bohu, ouřadu a jinému řádu kromě cti a hrdla, to v moci panské zůstává.«

býval svěřován výkon hrdelní jurisdikce pro celé panství.²⁶ Tyto soudy zůstaly však trvale v těsné závislosti na vrchnosti. V některých případech směly soudit hrdelní zločiny jen tehdy, byl-li přítomen majitel panství nebo jeho úředník.²⁷ Odvolání od těchto soudů rozhodovala města královská,²⁸ po př. v některých případech jiné významnější město poddanské téže vrchnosti, a teprve tehdy, jestliže nemohlo samo případ rozhodnouti nebo strany nebyly s jeho výrokem spokojeny, mohlo být o právní pomoc požádáno město královské.²⁹ Ve všech případech však zůstává konečnou rozhodující instancí vrchnost.³⁰ Pán města mohl hrdelním soudem svého poddanského města svobodně disponovati,³¹ mohl mu odejmouti právo vykonávati hrdelní soudnictví,³² po př. městský soud pověřiti jen výkonem trestu.³³ Protože bylo jen málo vrchností, které pečovaly o to, aby hrdelní soudy jejich měst byly řádně obsazeny a při souzení hrdelních zločinů se řídily platnými předpisy,³⁴ lze říci, že těsná závislost těchto soudů na vrchnosti jim byla spíše ke škodě než k užitku a stala se trvalou brzdou plného rozvoje soudnictví poddanských měst, jež zejména ke konci 17. stol. ztratila o hrdelní jurisdikci úplně zájem. Během 16. a 17. stol. byl zvýšenou dohlédací činností státních orgánů — apelačního soudu a krajských hejtmanů³⁵ — do jisté míry oslaben bez-

²⁶ CIM IV-1, č. 40, str. 56; č. 153, str. 226—7; č. 168, str. 245—6; č. 278, str. 392. Viz též pozn. 12. Někdy se působnost hrdelního soudu poddanského města vztahovala i na několik panství, jako tomu bylo na př. v 17. století u hrdelního soudu ve Skutči, do jehož kompetence patřilo panství rychmburské, chrastické a rosické (A d á m e k, Ze smolných knih východočeských měst, ČČM, roč. 77, str. 64).

²⁷ AČ XXIX., str. 10; CIB I., str. 206; CIM IV-1, č. 60, str. 95; Z. W i n t e r, Kulturní obraz českých měst II., str. 617, pozn. 19; hrdelní řád Josefa I., čl. II § 4; L á n y, Knihy smolné založené léta 1588 (Dobruška), Liberec 1947, str. 15 a 30; L á n y, Kniha černá jinak smolná při hrdelním soudu v městě Bystrém, Liberec 1946, str. 15. Srovn. též pozn. 8.

²⁸ Viz pozn. 24.

²⁹ CIM IV-1, č. 76, str. 120; č. 83, str. 132; č. 98, str. 147; č. 186a, str. 267; č. 213, str. 323; č. 214, str. 324.

³⁰ CIM IV-1, č. 58, str. 90: »...adiungentes, ut in omnibus causis iudicii, in quibus ipsis lis suborta fuerit, que per proprios consules diffiniri non poterunt, reffugium habeant ad nos...« CIM IV-1, č. 80, str. 126: »In eventu autem, quo alicui parti adinvencio ipsorum iudicis et scabinorum in Pieska displiceret, ne dominio nostro per illud derogetur, decernimus, ut ab eadem adinvencione ad nostram et nostrorum successorum audienciam possit licite apelari.« Ustanovení podobného znění nalezneme také v listinách otištěných v CIM IV-1, č. 83, str. 132; č. 98, str. 147; č. 102, str. 151; č. 113, str. 163; č. 122, str. 177; č. 140, str. 210; č. 186a, str. 267; č. 186b, str. 272—3; č. 187, str. 280; č. 188, str. 284; č. 220, str. 327; č. 297, str. 422. Praktické příklady nalezneme ve smolných knihách, na př.: L á n y: Knihy smolné založené léta 1588 (Dobruška), str. 29, 31 a 33; L á n y, Kniha černá jinak smolná města Smidar 1631—1769, Liberec 1948, str. 62. Závislost hrdelních soudů poddanských měst na vrchnostech a postavení vrchností jako konečné rozhodující instance z rozsudků těchto soudů, charakterisují v praxi smolné knihy: L á n y, Kniha černá jinak smolná města Smidar, str. 18, 19, 24, 25 a 27; L á n y, Kniha černá jinak smolná města Solnice 1569—1721, Liberec 1948, str. 31, 57 a 70; L á n y, Knihy černé jinak smolné při hrdelním soudu v městě Bystrém, str. 17; L á n y, Knihy smolné založené 1588 (Dobruška), str. 19, 124 a 125, v nichž se setkáváme s případy, že pozemkové vrchnosti mění rozsudek hrdelního soudu poddanského města jim podléhajícího.

³¹ CIM IV-1, č. 40, str. 56; č. 42, str. 60; č. 71, str. 113.

³² Na př. v Luži, kde vrchnost hrdelní soud prostě zrušila a soudila sama (A d á m e k, Ze smolných knih východočeských měst, ČČM, roč. 77, str. 66).

³³ L á n y, Knihy smolné založené léta 1588 (Dobruška), str. 15 a 16.

³⁴ Viz na př. řád, daný městu Benešovu v roce 1725 (ČČM, 1905, str. 71 a 73).

³⁵ OZZ 1627 R 2 a R 3, Z 1—Z 6.

prostřední vliv pozemkových vrchností na hrdelní soudy poddanských měst a tyto soudy byly spolu s hrdelními soudy královských měst stále více začleňovány do sféry přímého vlivu státní moci, reprezentované panovníkem.³⁶

V praxi byla tato zásada uplatněna v hrdelním řádu Josefa I., vyhlášeném 16. července 1707, který je první samostatnou kodifikací trestního práva s platností v Čechách a na Moravě, ve Slezsku a v zemích ke království českému inkorporovaných.³⁷

Vyhlášení hrdelního řádu josefinského spadá do období, kdy je feudální společenský řád v našich zemích již rozrušen prvotní akumulací a kdy začíná stabilisace raně kapitalistických výrobních vztahů. V tomto období se také připravuje nová kodifikace celého českého práva, jež má znamenat do jisté míry i reorganizaci státní správy a soudnictví a další omezení přímého vlivu šlechty ve státním aparátu, který si zjednává stále větší nezávislost. Proto také podle výslovného znění hrdelního řádu josefinského byly všechny hrdelní soudy s výjimkou soudů zemských a některých soudů stavovských³⁸ podřízeny apelačnímu soudu, od něhož jediného směly brát právní naučení.³⁹ Apelační soud byl také konečnou odvolací instancí z rozsudků těchto soudů.⁴⁰

Hrdelní zločiny směly soudit jen ty soudy, které do vyhlášení tohoto hrdelního řádu vykonávaly hrdelní jurisdikci na základě zvláštního privilegia, léna nebo starobylého obyčeje.⁴¹ Povinností těchto soudů bylo pátrati po spáchaných zločinech, vyšetřovati je, zatýkati osoby podezřelé z pachatelství, souditi je, vyhlašovati rozsudek a pečovati o výkon trestu.⁴² K tomu cíli jim bylo dovoleno užívatí šibenic, stínadel a pranýřů, jež měly vlastním nákladem udržovati v použitelném stavu.⁴³

Každý hrdelní soud musel být kromě předsedy obsazen nejméně devíti přísedícími, kteří měli být bezúhonní a znalí hrdelního řádu. Před nastoupením úřadu byli povinni složit přísahu, že budou souditi podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, spravedlivě a podle zákona.⁴⁴ Přísedící se nemusili kromě jednání soudu o vině a nevině obžalovaného a o výši trestu⁴⁵ zúčastniti celého přelíčení.⁴⁶ Soud byl povinen z vlastních prostředků vydržovati přísežného písaře znalého práv⁴⁷ a kata.⁴⁸ Neměl-li soud prostředků na jejich vydržování, mohl požádati nejbližše ležící hrdelní soud,

³⁶ B. R i e g e r, Pozemková vrchnost, Drobné spisy I., Praha 1914, str. 467 a násl.

³⁷ Úvodní vyhláovací patent hrdelního řádu Josefa I. z roku 1707. Srov. též S t o r c h, Řízení trestní rakouské, Praha 1887, str. 66.

³⁸ Čl. XXI §§ 3—5.

³⁹ Čl. XIV § 1.

⁴⁰ Čl. XXI § 3.

⁴¹ Úvod, čl. II.

⁴² Čl. II § 2; čl. IV § 2.

⁴³ Čl. II § 1.

⁴⁴ Čl. II § 3.

⁴⁵ Čl. II § 5.

⁴⁶ Čl. IV § 8; čl. V § 1; čl. XVI § 4.

⁴⁷ Čl. II § 5.

⁴⁸ Čl. XXIII § 3.

aby mu je po čas přelíčení a k výkonu trestu zapůjčil. Soud dožádaný byl povinen tuto právní pomoc poskytnouti, při čemž náklady s tím spojené nesl soud dožadující.⁴⁹ U soudů, jejichž přisedící nebyli dostatečně znalí hrdelního řádu, a u soudů, kde to bylo zvykem, měl zasedati zvláštní k hrdelnímu právu přísežný vrchnostenský úředník, jehož povinností bylo pečovat o řádný průběh soudního přelíčení.⁵⁰

Soudy, které porušovaly ustanovení hrdelního řádu josefinského, mohly být na návrh apelačního soudu zbaveny panovníkem práva vykonávati hrdelní jurisdikci. Ztráta výkonu hrdelní pravomoci hrozila i těm soudům, které by přestupovaly zákaz bráti právní naučení od výsadních magistrátů, universit nebo soukromých znalců práva.⁵¹ Kromě toho mohlo být právo na výkon hrdelní jurisdikce odňato soudům, které neměly dostatečně bezpečná vězení⁵² nebo se nepostaraly o to, aby vězňové byli dostatečně střeženi.⁵³

Vyhlášení hrdelního řádu Josefa I. a jeho výše zmíněná ustanovení o základních povinnostech hrdelních soudů a sankcích stanovených na jejich porušování nedokázaly však již zlepšit stále více upadající stav hrdelního soudnictví v Čechách, jehož základní příčiny nutno hledat především v nově nastupujících výrobních poměrech, ohlašujících rozklad feudalismu,⁵⁴ v oslabení hospodářského a politického postavení měst⁵⁵ a ve ztrátě vlivu české šlechty na správu země, jejíž správní aparát se stále větší měrou byrokratizuje.⁵⁶

Za těchto poměrů upadá péče o hrdelní soudy nejen ve městech královských, nýbrž i — a to především — ve městech poddanských, která nemají mnoho chuti platit z vlastních prostředků soudní úředníky, jejichž plat je ostatně tak malý, že o tato místa není zájem, takže nezbyvá nic jiného než obsazovati je osobami, které k zastávání tohoto úřadu nemají dostatečnou kvalifikaci.⁵⁷

Vzrůstajícímu úpadku hrdelního soudnictví a přehmatům špatně fungujících hrdelních soudů, které podle vyjádření apelačního soudu z 16. července 1722 nebyly schopny bez právního naučení rozhodnouti ani nejjednodušší trestní při, ba ani neměly k dispozici hrdelní řád Josefa I., kterým se při svém rozhodování měly řídit,⁵⁸ měl zabránit zvýšený dozor na veškerou trestní agendu, který prováděli krajští hejtmané, vykonávající v rámci hrdelní jurisdikce jednak funkci orgánů policejních, jednak funkci orgánů dohlédacích.

⁴⁹ Čl. II § 7.

⁵⁰ Čl. II § 4.

⁵¹ Úvod.

⁵² Čl. XXIII § 2.

⁵³ Čl. VII § 3.

⁵⁴ V. H u s a, Epoquey českých dějin, Sbor. pro hosp. a soc. dějiny, roč. I., (1948), str. 157.

⁵⁵ Přehled československých dějin I. (These), ČCH, roč. II (1954), příl. 2, str. 71 a 78.

⁵⁶ Tamtéž, str. 79.

⁵⁷ M a a s b u r g, Die Organisierung der böhmischen Halsgerichte im Jahre 1765, Praha 1884, str. 11, pozn. 27 a 30.

⁵⁸ Tamtéž, str. 3.

Z titulu policejní pravomoci vyšetřovali krajští hejtmané z moci úřední všechny v kraji spáchané zločiny⁵⁹ a podle článků 15 a 16 instrukce pro krajské hejtmany z roku 1706 předkládali výsledky svého šetření přímo místodržícím. Podle reskriptu z 8. března 1725 byli krajští hejtmané povinni hlásit výsledky svého šetření také apelačnímu soudu. Osoby podezřelé z pachatelství hrdelního zločinu měli krajští hejtmané zatýkat a podle čl. 20 a 21 instrukce pro krajské hejtmany z roku 1731 předávat s výsledky jimi vedeného vyšetřování příslušným hrdelním soudům k potrestání. O zatčení a předání těchto osob soudu měli podat zprávu místodržitelství.⁶⁰

Jako orgány dohlédací kontrolovali krajští hejtmané vězení hrdelních soudů a stav vyšetřovaných osob v nich chovaných. K provádění této kontroly byli krajští hejtmané zmocněni již Obnoveným zřízením zemským.⁶¹ O výsledku prováděných kontrol referovali přímo místodržícím. Instrukce pro krajské hejtmany z roku 1731 vyžadovala, aby vězení hrdelních soudů byla pravidelně kontrolována ve čtvrtletních nebo nejvýše pololetních lhůtách. Jakmile místodržící ze zpráv krajských hejtmanů zjistili, že se u hrdelních soudů nedodržují předpisy o bezpečnosti věznic a zacházení s vyšetřovanci, měli se prostřednictvím krajských hejtmanů a apelačního soudu postarat o nápravu. Reskriptem z 8. ledna 1732 bylo krajským hejtmanům nařízeno, aby předkládali dvojmo jmenovité seznamy osob podezřelých z pachatelství hrdelního zločinu, které jsou vyšetřovány a za tím účelem drženy ve vězeních jednotlivých hrdelních soudů. Jeden z těchto seznamů zasílalo pak místodržitelství na vědomí apelačnímu soudu. Pravomoc krajských hejtmanů byla tímto reskriptem ještě více rozšířena tím, že jim bylo přiznáno právo navrhopat, aby soudy, které nezachovávají předpisy o hrdelním soudnictví, byly zbaveny práva vykonávat hrdelní jurisdikci. Pravomoc těchto zrušených soudů ve věcech hrdelních byla pak na návrh krajských hejtmanů přenesena na některý jiný hrdelní soud. Aby se řízení ve věcech hrdelních urychlilo, nařídilo roku 1744 místodržitelství krajským hejtmanům, aby seznamy vyšetřovaných osob, držných pro hrdelní zločiny ve vazbě jednotlivých soudů, předkládali přímo apelačnímu soudu a místodržitelství dávali na vědomí jen jeho opis.⁶² Při kontrolách vězení hrdelních soudů měli krajští hejtmané zjišťovat a do zmíněných seznamů uvádět, jak dlouho jsou osoby vyšetřované z pachatelství hrdelního zločinu ve vazbě, z jakého trestného činu jsou obžalovány a v jakém stadiu je projednávání jejich pře před soudem. Tím se mělo zabránit protahování soudního řízení a zbytečnému věznění podezřelých osob, které mnohdy následkem brutálních vyšetřovacích metod zemřely dříve, než nad nimi mohl být vynesena řádný rozsudek.⁶³

Všechna opatření ke zlepšení stavu hrdelního soudnictví zůstala však bez

⁵⁹ OZZ 1627 R 2 a R 4.

⁶⁰ B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách I., str. 290, pozn. 15.

⁶¹ OZZ 1627 Z 1 a Z 6.

⁶² B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách I., str. 287, pozn. 10.

⁶³ Maasburg, l. c., str. 2, pozn. 7.

úspěchu, takže v české dvorské kanceláři a v tajné radě se stále častěji ozývaly hlasy, aby hustá, nesnadno kontrolovatelná síť špatně fungujících hrdelních soudů v Čechách byla zredukována a aby výkon hrdelní pravomoci byl ponechán jen těm soudům, u nichž se vzhledem k dosavadnímu stavu dalo očekávat, že tato pravomoc bude řádně vykonávána. Proti návrhům, které vycházely z české dvorské kanceláře, považovala tajná rada radikální omezení počtu hrdelních soudů v Čechách za těžko proveditelné, protože by tím byla porušena stávající privilegia, a navrhovala zřídit instituci hrdelních soudců,⁶⁴ kteří by dbali na řádné vykonávání hrdelní jurisdikce, spolupracovali při vynesení rozsudku, po př. byli odsouzenému nápomocní při sestavování odvolacího spisu.⁶⁵ Pro velkou rozlohu dvanácti českých krajů, pro nedostatek finančních prostředků a vhodných osob, které by ovládaly český i německý jazyk, bylo jmenování zvláštních hrdelních soudců českou dvorskou kanceláří zamítnuto.⁶⁶

Po tomto neúspěšném pokusu nastala v jednání o reorganizaci hrdelních soudů v Čechách delší doba stagnace, i když mezitím byla na Moravě na návrh moravského tribunálu již roku 1729 provedena redukce 200 stávajících hrdelních soudů. Druhá restrikce moravských hrdelních soudů byla provedena reskriptem z roku 1752, kterým byl výkon hrdelní jurisdikce svěřen pouze městům královským a 26 městům poddanským, jejichž počet byl však již roku 1754 opět podstatně snížen.⁶⁷

Ke druhému, rovněž neúspěšnému pokusu o reformu hrdelního soudnictví v Čechách došlo teprve koncem roku 1754, kdy Marie Terezie na základě zprávy o neutěšeném stavu českých hrdelních soudů, kterou jí podal nejvyšší soudní úřad ve Vídni (Oberste Justizstelle), vyzvala pražský apelační soud, aby vypracoval návrh na zrušení menších, špatně fungujících hrdelních soudů a na zřízení kriminálního fondu, z něhož by byly placeny odborně kvalifikované soudní síly.⁶⁸ Apelační soud pověřil krajské hejtmany zjištěním potřebných údajů, ale krajští hejtmané je nedodali ještě ani roku 1757, takže celé jednání přišlo opět vniveč.⁶⁹

Konečný úspěch reformním snahám o povznesení stavu hrdelního soudnictví v Čechách přinesl teprve třetí pokus o reformu, zahájený v šedesátých letech 18. století. Došlo k němu v době, kdy vnitřní rozpory ve feudální společnosti, rozložené prvky kapitalistické výroby, se dále přiosťřily. Stále rostoucí odpor nevolníků nutí feudální stát k podstatnějším ústupkům a vzrůs-

⁶⁴ Tamtéž, str. 4.

⁶⁵ V tomto smyslu byl dokonce vypracován písemný návrh, který otiskl Maasburg, l. c., str. 38—40, příl. II.

⁶⁶ Maasburg, l. c., str. 5, pozn. 11.

⁶⁷ D'Elvert, Beiträge zur Geschichte der königl. Städte Mährens, Brno 1860, Schriften der hist.-stat. Section der k. k. mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- u. Landeskunde, sv. XIII., str. 115 a násl. B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách II., str. 433, pozn. 54.

⁶⁸ Maasburg, l. c., str. 8.

⁶⁹ Tamtéž, str. 8, pozn. 20.

tající odpor převážné části šlechty proti reformám je naproti tomu příčinou, že absolutistický stát, který má stále větší zájem na kapitalistické průmyslové výrobě, je nucen soustřeďovati stále více agendy ve svých rukou a tím omezovati patrimoniální pravomoc i městskou samosprávu. Začlenění soudní pravomoci ve věcech hrdelních do bezprostředního vlivu státního aparátu se mělo stát jednou z forem omezení pravomoci pozemkových vrchností a samostatného soudnictví královských měst. Proto byl roku 1762 vyzván apelační soud v Praze, aby vypracoval podrobnou zprávu o stavu hrdelního soudnictví v Čechách. Jednání, zahájené v červnu tohoto roku, velmi rychle pokračovalo, takže již koncem října téhož roku byla na základě údajů, které dodali krajští hejtmané, žádaná zpráva apelačním soudem vypracována a předložena císařovně.

Podle směrnic, které apelační soud k jejímu vypracování dostal, obsahovala tato zpráva návrh na 24 měst, kterým měl být napříště svěřen výkon hrdelní jurisdikce. Ostatní ve zprávě obsažené údaje jen potvrzovaly oprávněnost téměř čtyři desetiletí trvajících pokusů o reformu hrdelních soudů, jejichž stav byl velmi neutěšený,⁷⁰ takže apelační soud přímo prohlásil, že většina těchto soudů je veřejnosti spíše ke škodě než k užitku.⁷¹ Roku 1764 vypracoval apelační soud ještě dodatečně obsáhlý návrh o způsobu zajištění prostředků na úhradu soudních nákladů a platů soudních osob.⁷²

Po projednání návrhu apelačního soudu ve třech k tomu účelu jmenovaných komisích⁷³ byl 25. června 1765 ve státní radě přijat konečný elaborát kompilační komise, který byl 15. července 1765 vyhlášen jako Pragmatical-Sanction wegen Restrangirung der Halsgerichte und Dotirung des fundi criminalis in Böhmen.⁷⁴

Tato »pragmatická sankce« byla 19. srpna 1765 vydána tiskem ve formě patentu⁷⁵ v českém a německém znění.⁷⁶

Patent o snížení počtu hrdelních soudů a zřízení kriminálního fondu v Čechách se skládá ze tří částí. První obsahuje opatření ke zlepšení stavu hrdelního soudnictví včetně seznamů soudů, které se pověřují výkonem hrdelní jurisdikce. Část druhá jedná o zřízení kriminálního fondu, jeho správě, použití a důchodech do něho plynoucích. V části třetí, rozdělené na 8 článků, jsou obsaženy směrnice k řádnému vykonávání hrdelní jurisdikce,

⁷⁰ Tamtéž, str. 10 a 11, zejm. pozn. 29. Poznámky uvedené v seznamu hrdelních soudů (tamtéž, str. 119—122) ukazují, že podmínky potřebné k vykonávání hrdelní jurisdikce splňovalo jen necelých 11 % z celkového počtu soudů. 26 % soudů bylo zcela neschopno hrdelní jurisdikci vůbec vykonávat a také ji skutečně již delší dobu nevykonávalo. V polovině 18. stol. se do podobné situace dostalo dalších 5 % soudů. Zbývajících 59 % soudů rovněž nedávalo valnou naději, že by mohly hrdelní jurisdikci řádně vykonávat (tamtéž, str. 12).

⁷¹ Tamtéž, str. 11, pozn. 27.

⁷² Tamtéž, str. 23.

⁷³ Tamtéž, str. 10 a násl.

⁷⁴ Tamtéž, str. 23.

⁷⁵ Sammlung aller k. k. Verordnungen und Gesetzte vom Jahre 1740—1780, die unter der Regierung des Kaisers Joseph II. noch ganz bestanden oder nur zum Theile abgeändert wurden, Vídeň 1787, sv. IV., str. 446.

⁷⁶ Oba exempláře jsou uloženy v Ústředním archivu ministerstva vnitra sign. PT 1765.

jež jsou převážně rázu procesního. K patentu je připojena příloha, ve které je podle krajů provedeno rozdělení stávajících hrdelních soudů do čtyř tříd.⁷⁷ Podle tohoto zařazení přispívala jednotlivá města částkou stanovenou ve druhé části patentu do kriminálního fondu.

Počínaje dnem 1. ledna 1766 směly hrdelní jurisdikci vykonávat jen soudy čtyř pražských měst — Starého města pražského, Nového města pražského, Menšího města pražského a Hradčan — městský soud v Chebu a soud pražské university. V jednotlivých krajích měla pak hrdelní jurisdikci vykonávat tato města:⁷⁸

v kraji hradeckém — v části hradecké, kde bylo 30 hrdelních soudů:
Hradec Králové a Trutnov;

v části bydžovské, kde bylo 25 hrdelních soudů:
Nový Bydžov a Jičín;

v kraji chrudimském, kde bylo 14 hrdelních soudů: Chrudim;

v kraji čáslavském, kde bylo 18 hrdelních soudů: Kutná Hora;

v kraji kouřimském, kde bylo 17 hrdelních soudů: Kouřim;

v kraji rakovnickém, kde bylo 17 hrdelních soudů: Rakovník;

v kraji berounském, kde bylo 18 hrdelních soudů: Beroun;

v kraji žateckém — v části žatecké, kde bylo 29 hrdelních soudů:
Žatec a Most;

v části loketské, kde bylo 34 hrdelních soudů:
Loket a Žlutice;⁷⁹

⁷⁷ Viz mapu v příl. 1. Tato mapa zachycuje stav hrdelních soudů v Čechách v první polovině 18. století. Z tohoto důvodu v ní nejsou zakreslena města, která v této době již hrdelní jurisdikci z jakéhokoli důvodu nevykonávala, takže nebyla pojata do soupisu, který pořídili krajští hejtmané, a nebyla také uvedena v příloze patentu o redukci hrdelních soudů z 19. 8. 1765, ačkoli je o nich známo, že v době předcházející hrdelní soudnictví vykonávala (na př. Přelouč, viz. pozn. 14). Mapový materiál, potřebný k zakreslení hranic jednotlivých krajů, zapůjčil autorovi člen-korespondent ČSAV doc. Dr. F. Roubík, který byl i jinak autorovi při výpracování mapy laskavě nápomocen. Hranice krajů, zakreslené na mapce, se liší od hranic krajů Roubíkovy mapy (F. Roubík, Ke vzniku správního rozdělení Čech z roku 1850, Sborník archivu min. vnitra, sv. XI., Praha 1938) v okolí Štětí, jež je v soupisu hrdelních soudů (příloha k patentu z 19. 8. 1765) zapsáno v kraji boleslavském (srov. Palacký, Popis království českého, Praha 1848, str. 85), v jehož okolí zakreslil doc. Dr. Roubík krajskou hranici podle změn, které nastaly krátce po vyhlášení patentu o redukci hrdelních soudů. Druhá odchylka je v okolí Kynžvartu, který je zakreslen v kraji plzeňském, kam jej také zařadil patent z roku 1765, ačkoliv Palacký, l. c., str. 429, jej zařadil do loketské části kraje žateckého, kam jej také zakreslil doc. Dr. Roubík. Autor zvolil za krajskou hranici v těchto místech rozdělení podle berní ruly. Do mapy jsou zakreslena všechna města, uvedená v patentu z 19. 8. 1765, přestože Maasburg tvrdí (l. c., str. 119, pozn. 1), že Netvořice a Cerhovice (kraj berounský), Kuřívody (kraj boleslavský) a Slavětín (kraj rakovnický) nebyly oprávněny hrdelní jurisdikci vykonávat. Dále jest v mapě zakresleno Schirgiswalde, které patřilo ke kraji litoměřickému a roku 1845 připadlo k Sasku. Pozoruhodné je, že v obou částech žateckého kraje a v kraji litoměřickém je soustředěna téměř 1/3 z celkového počtu všech hrdelních soudů v Čechách. Stejně tak není bez zajímavosti soustředění 14 hrdelních soudů v bezprostředním okolí České Lípy.

⁷⁸ Viz mapu v příl. 2.

⁷⁹ V loketské části žateckého kraje měl být podle návrhu apelačního soudu hrdelní soud v Jáchymově. Protože však nebylo možno vězení tohoto soudu rozšířiti, byl výkon hrdelní jurisdikce svěřen poddanskému městu Žlutici (Maasburg, l. c., str. 14, pozn. 35).

v kraji litoměřickém, kde bylo 39 hrdelních soudů:

Litoměřice a Ústí nad Labem;

v kraji bechyňském — v části táborské, kde bylo 28 hrdelních soudů:

Tábor a Pelhřimov;

v části budějovické, kde bylo 13 hrdelních soudů: České Budějovice;

v kraji prácheňském, kde bylo 19 hrdelních soudů: Písek;

v kraji plzeňském — v části plzeňské, kde bylo 27 hrdelních soudů:

Plzeň a Stříbro;

v části klatovské, kde bylo 14 hrdelních soudů: Klatovy;

v kraji boleslavském, kde bylo 36 hrdelních soudů: Mladá Boleslav a Nymburk.

Města s kvalifikovanými magistráty, pověřená výkonem hrdelní jurisdikce, byla osvobozena od povinnosti přispívat do kriminálního fondu, při čemž jim z prostředků tohoto fondu byly hrazeny náklady, které si vyžádalo trestní řízení a výkon rozsudku nad zločincem, jehož soudila na žádost některého jiného soudu (t. j. nad zločincem, který místně nepodléhal bezprostřední pravomoci tohoto městského soudu — t. zv. *iurisdictio vicaria*). Naproti tomu však byla tato města povinna mít řádně obsazené soudy radními, kteří měli ovládat platný hrdelní řád. Aby nedocházelo k přehmatům při konání spravedlnosti, musil být u každého z 29 městských hrdelních soudů právnicky vzdělaný stálý přísežný písař-syndik,⁸⁰ jemuž při vyřizování trestní agendy vypomáhal jeden z členů městské rady.

Odbornému vzdělání a kvalifikaci syndika a jeho pomocníka (*Criminal-Mitgehilfe*, *Malefizassistent*) byla věnována mimořádná pozornost. Městský syndik musel mít právnické vzdělání a před nastoupením úřadu se musel podrobiti odborné kvalifikační zkoušce před apelačním soudem. Stejně zkoušce ze znalosti hrdelního řádu se musel před apelačním soudem podrobiti i pomocník hrdelního soudu, jehož ze svého středu volila městská rada. Aby byla zajištěna dobrá úroveň hrdelního soudnictví, měl apelační soud všechny v době vyhlášení patentu fungující písaře hrdelních soudů vyzkoušeti, po př. přezkoušeti, a shledal-li, že nejsou schopní úřad jim svěřený přesně zastávat, měl je z jejich funkce odvolati a jejich místa obsaditi schopnými nástupci. Napříště pak měla být tato místa obsazena jen takovými osobami, které se vykazaly potvrzením apelačního soudu o vykonané zkoušce.

Stejná péče jako odborné kvalifikaci byla věnována také otázce odměňování těchto soudních osob. Tak soudní písař měl kromě odměn a důchodů, které mu poskytovalo město, nárok na 150 zl. ročního platu, který mu byl

⁸⁰ Srov. hrdelní řád Josefa I., č. II § 3 a čl. II § 5.

vyplácen z kriminálního fondu. Odměna pomocníka hrdelního soudu, vyplácená rovněž z kriminálního fondu, činila 50 zl. ročně. V případě, že by se příjmy kriminálního fondu zvýšily, bylo oběma přislíbeno zvýšení jejich platu. Vykonával-li hrdelní soud rozsáhlejší agendu nebo starala-li se některá z těchto soudních osob mimořádně pilně o vykonávání spravedlnosti, aniž by tato činnost byla na škodu veřejnosti, mohla jí být na návrh příslušného úřadu vyplacena z kriminálního fondu mimořádná odměna. Rozhodnutí o udělení odměny a její výši bylo v druhé části patentu vyhrazeno přímo panovníkovi.

První část patentu obsahuje dále všeobecná ustanovení o povinnostech ostatních hrdelních soudů, kterým byl výkon hrdelní jurisdikce zastaven. Tak tyto soudy byly povinny přispívat do kriminálního fondu pevně stanovenou roční částkou, a protože se zcela nezbavovaly povinnosti spolupracovati při vyšetřování hrdelních zločinů, měly pečovati o to, aby jejich vězení byla v použitelném stavu. Rozsah pravomocí těchto soudů při vyšetřování hrdelních zločinů je vymezen ve třetí části patentu.

Kromě těchto všeobecných ustanovení obsahuje první část patentu přechodné ustanovení, že všechny osoby, které jsou ke dni účinnosti patentu vyšetřovány pro hrdelní zločin a vězněny ve věznicích suspendovaných hrdelních soudů, mají být na náklad těchto soudů bez prodlení předány k dalšímu řízení příslušnému hrdelnímu soudu.

K úhradě nákladů spojených s vykonáváním hrdelní jurisdikce a platů soudních osob byl zřízen zvláštní kriminální fond, jemuž je věnována druhá část patentu obsahující ustanovení o jeho finančním zajištění, používání a správě.

Hlavní část důchodů kriminálního fondu tvořily příspěvky měst, jejichž soudům byl zastaven výkon hrdelní jurisdikce. Města, ve kterých byla sídla těchto soudů, byla rozdělena podle velikosti a zámožnosti do čtyř tříd a přispívala v první třídě částkou 30 zl. ročně, ve druhé třídě částkou 22 zl. 30 kr. ročně, ve třetí třídě částkou 15 zl. ročně a ve třídě čtvrté částkou 7 zl. 30 kr. ročně.⁸¹ Celkový příspěvek těchto měst odváděný do kriminálního fondu činil 4710 zl. ročně.

Druhou a největší položkou mezi příjmy kriminálního fondu byl výnos chudinské přirážky z prodeje kakaa, kávy a cukru, který činil 6000 zl. ročně. Na úhradu nákladů soudního řízení s pachateli hospodářských deliktů (zejména přestupníky ustanovení o clech a prodeji soli) připadalo kriminálnímu fondu z fondu camerale a bancale po 1000 zl. ročně. Poslední příjmovou položku kriminálního fondu tvořily soudní pokuty (poenae temere ligantium a septimae litium), jejichž výše se odhadovala na 1000 zl. ročně.

Z kriminálního fondu, jehož příjmy činily celkem 13.700 zl. ročně, se hradily náklady soudního řízení ve všech případech místní nepřislusnosti hrdel-

⁸¹ Tento příspěvek byl později zvýšen na 45 zl., 30 zl., 22 zl. 50 kr. a 11 zl. ročně. Viz B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách II., str. 435, pozn. 60.

ního soudu (*iurisdictio vicaria*), které se odhadovaly na 6000 zl. ročně. Platy soudních osob činily 4800 zl. ročně. Zbývajících 2910 zl. mělo být v záloze pro případ:

1. že by se některé město opozdilo s placením povinného ročního příspěvku, který mělo odváděti do kriminálního fondu;
2. že by bylo třeba opravit nebo rozšířit vězení v městech, jejichž finanční situace by nedovolovala provést tuto práci z vlastních prostředků;
3. aby mohly být soudním zaměstnancům vypláceny mimořádné odměny za vzorné plnění povinností.

Správou kriminálního fondu byl pověřen apelační soud, který byl povinen koncem každého roku předložiti nejvyššímu soudnímu úřadu ve Vídni (*Oberste Justizstelle*) řádné vyúčtování.

Soudy suspendované ve výkonu *juris gladii* byly povinny zatýkati osoby z trestných činů podezřelé a v nutných případech i oprávněny vyšetřovati povahu trestné činnosti. Zatčené inkulpáty byly povinny po provedení sumárního výslechu dodatí na útraty vrchnosti k příslušnému hrdelnímu soudu. V případě potřeby byly tyto soudy povinny na náklad fungujícího hrdelního soudu převzít do svého vězení vyšetřované delikventy, pro něž není místa ve věznici příslušného hrdelního soudu, před nímž mají být souzeni. Kromě toho byla těmto soudům ponechána jistá pravomoc při vyšetřování případů sebevraždy.

Třetí část patentu obsahovala také důležité ustanovení, podle něhož se všem kvieskovaným soudům ponechávají jejich dosavadní privilegia na hrdelní jurisdikci, jejichž platnost se znovu potvrzuje,⁸² takže soudy, které splní všechny náležitosti patentu, mohou opět na předchozí povolení zahájit činnost a vykonávati nadále hrdelní pravomoc.

Tohoto ustanovení skutečně také využilo město Chomutov, jemuž bylo dvorským dekretem z 5. dubna 1766 vráceno právo vykonávati hrdelní soudnictví.⁸³

Po této změně, provedené ještě v době Marie Terezie, kdy byl patent o redukci hrdelních soudů teprve necelé čtyři měsíce v platnosti, došlo k dalším přesunům v organizaci hrdelních soudů teprve v době josefinské, kdy byla dvorským dekretem z 21. února 1783 odňata hrdelní pravomoc hradčanskému magistrátu⁸⁴ a rok poté spojeny v jeden magistráty zbývajících tří pražských měst.⁸⁵ V této době byla také zrušena hrdelní pravomoc universitního soudu a do Prahy přeneseny hrdelní soudy z Kouřimi a Berouna. Dále byly přeloženy hrdelní soudy z Trutnova do Hradce Králové, ze Stříbra do Plzně, z Nymburka do Mladé Boleslavi, ze Žlutic do Žatce, z Ústí nad La-

⁸² Viz pozn. 19. Srovn. též *Constitutio criminalis Theresiana*, díl I., čl. 18 § 7 (pozn. 7).

⁸³ *Maasburg*, I. c., str. 108, pozn. 8.

⁸⁴ Tamtéž, str. 1, pozn. 2.

⁸⁵ *K. J. Erben*, *Die Primatoren der königl. Altstadt Prag*, Praha 1856, str. 236 a násl.

bem do Litoměřic a z Pelhřimova do Tábora,⁸⁶ takže na přelomu 18. a 19. století zůstalo v Čechách z původních téměř 400 pouze 19 hrdelních soudů.⁸⁷

Tím byla téměř úplně zlikvidována jedna z typických stránek feudálního systému konání spravedlnosti, jehož postupné odbourávání se odehrávalo v souvislosti se stále stoupajícím významem ústředního státního aparátu jednotně vedeného pro celé habsburské soustátí.⁸⁸ Odbourání velkého počtu hrdelních soudů a zbyrokratisování soudů zbývajících je v neposlední řadě také výsledkem stále se stupňující nespokojenosti mas poddanského obyvatelstva,⁸⁹ jehož častá povstání nutí stát k tomu, aby omezoval a usměrňoval pravomoc pozemkových vrchností.⁹⁰

EXKURS I.

(K pozn. 10)

Význam hrdelních soudů královských měst vzrostl zejména po roce 1381, kdy Václav IV. udělil některým královským městům právo poprav y v jejich obvodu nebo kraji a jejich rychtáře a konšely postavil na roveň krajským poprávcům, kteří byli až dosud vesměs jmenováni jen z příslušníků panských rodů. Tímto opatřením se stala tato královská města autorisovanými orgány veřejné státní moci při pronásledování zjevných zločinců a rušitelů zemského míru, které mohla pronásledovati, zatýkati, souditi a popravovati.¹

Krajskou, resp. obvodní popravu dostala na př. tato města: Plzeň: »... vobis committimus officium justiciarie sive poprave districtus vestri Pylsnensis vosque justiciarios sive poprawczones districtus eiusdem constituimus et ipsius districtus justiciariorum sive poprawczonum numero presentibus aggregamus;«² Litoměřice,³ Kolín,⁴ České Budějovice,⁵ Klatovy,⁶ Louny,⁷ Stříbro,⁸ Mělník,⁹ Vysoké Mýto,¹⁰ Staré město Pražské,¹¹ Menší město Pražské¹² a Nové město Pražské.¹³

Po zapojení královských měst do systému veřejné trestní pravomoci byla pak v pozdějších letech k podpoře zemského míru a v rámci všeobecné povinnosti honiti zemské

⁸⁶ Schmidt von Bergenhold, Geschichte der Privatrechtsgesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreiche Böhmen, Praha 1866, str. 443.

⁸⁷ Viz mapu v příl. 3.

⁸⁸ V. Vaněček, Krátké dějiny státu a práva v Československu, Praha 1955, str. 222 a násl.

⁸⁹ Tamtéž, str. 243.

⁹⁰ B. Rieger, Pozemková vrchnost, Drobné spisy I., str. 466 a násl.

¹ B. Rieger, Zřízení krajské v Čechách I., Praha 1889, str. 49—50.

² CIM II., č. 570, str. 734; Strnad, Listář královského města Plzně I., Plzeň, 1891, č. 137, str. 145—6.

³ CIM II., č. 571, str. 735.

⁴ CIM II., č. 572, str. 735.

⁵ CIM II., č. 573, str. 736.

⁶ CIM II., č. 574, str. 736.

⁷ CIM II., č. 576, str. 737.

⁸ CIM II., č. 577, str. 737.

⁹ Pelzel, Lebensgeschichte Königs Wenceslaus I., Urkundenbuch, č. XXVII, str. 45.

¹⁰ CIM II., č. 578, str. 737.

¹¹ CIM I., č. 99, str. 163.

¹² CIM I., č. 100, str. 163.

¹³ CIM I., č. 117, str. 185.

škůdce vydána řada nařízení, jimiž se postavení královských měst v tomto směru ještě více upevňuje. Tak roku 1386 nařídil Václav IV. všem obyvatelům říše římské a království českého, aby pomáhali chebským měšťanům při pronásledování zemských škůdců.¹⁴ Podle nařízení téhož panovníka z roku 1398 byli všichni páni, rytíři, panoši a purkrabí, místopurkrabí, purkmistři a konšelé měst povinni na vyzvání konšelů a měšťanů města Kadaně zatýkatí zemské škůdce a dodávat je k potrestání kadaňskému hrdebnímu soudu.¹⁵ Sem patří i příkazy Václava IV. k uzavírání jednot mezi městy královskými a ostatními privilegovanými stavy ke společnému pronásledování zemských škůdců. Jeden z těchto příkazů z roku 1399 se týká Žatce, Mostu, Kadaně, Loun, Chomutova a všech obyvatel v obvodech těchto měst.¹⁶ Roku 1406 byl těmto městům poslán druhý list podobného obsahu.¹⁷ Z roku 1405 je i další list Václava IV. adresovaný Čáslavi a jiným městům královským s výzvou, aby města podporovala krajské poprávce při pronásledování zločinců a vykonávala nad nimi tresty.¹⁸ Současně s tím byly téhož roku zaslány panské nálezy proti zemským škůdcům Českým Budějovicím, Kadani, Klatovům, Kolínu, Kouřimí, Litoměřicům, Lounům, Mostu a Plzni.¹⁹

Se zprávami o spolupráci královských měst s orgány veřejné státní moci při pronásledování hrdebních zločinců se však setkáváme i v některých listinách starších. Tak na př. v privilegiu města Ústí nad Labem, které dostalo roku 1339 od Jana Lucemburského, se dočítáme, že měšťané ústečtí mohou vedle běžné hrdební agendy v okolí města pronásledovati a popravovati také žháře, padělatele mince a psance: »Concedimus preterea dictis nostris civibus et favemus, ut quoslibet maleficos et noxios homines, puta homicidas, fures, latrones, incendiarios, predones, falsarios, proscriptos seu quomodolibet aliter criminosos usque ad loca quelibet, in quibus latitaverint vel soliti fuerunt latitare, pro viribus insequentes ad civitatem Vscensem potenter reducant et reducere, si eis tantum posse affuerit, pena mortis pro merita habeant trucidare.«²⁰ V této souvislosti je třeba věnovati také pozornost příkazu moravského markraběte Karla měšťanům jaroměřským, kterým příkazuje trestati rušitele pokoje a míru,²¹ nařízení Karla IV. z roku 1348 Kutné Hoře, Čáslavi a Kolínu, aby se spojily s Jihlavou a společně se podporovaly při pronásledování všech zločinců, psanců a rušitelů obecného míru,²² uznání vyslovené roku 1348 Karlem IV. měšťanům mělnickým za zásluhy, které si získali při pronásledování zemských škůdců,²³ souhlas Karla IV. daný téhož roku obyvatelům města Žatce²⁴ a Chrudimě²⁵ k zabránění majetku zemských škůdců, list Karla IV. z roku 1351, kterým se povoluje rychtářům a konšelům města Klatov trestati na hrdle zemské škůdce²⁶ a nařízení Karla IV. z roku 1370 o povinnosti okolních obyvatel pomáhati Klatovským při honění a trestání zločinců.²⁷

¹⁴ CIM II., č. 612, str. 781.

¹⁵ CIM II., č. 709, str. 914—15.

¹⁶ CIM II., č. 722, str. 933—4.

¹⁷ CIM II., č. 794, str. 1029—1030.

¹⁸ CIM II., č. 711, str. 1001—1006.

¹⁹ CIM II., č. 722, str. 1006—1007; č. 733, str. 1007; č. 774, str. 1008; č. 775, str. 1008; č. 776, str. 1008; č. 777, str. 1009; č. 778, str. 1009; č. 779, str. 1009; č. 780, str. 1010.

²⁰ CIM II., č. 214, str. 336—337.

²¹ CIM II., č. 236, str. 364—5.

²² CIM II., č. 262, str. 397.

²³ CIM II., č. 268, str. 401.

²⁴ CIM II., č. 269, str. 402.

²⁵ CIM II., č. 270, str. 403.

²⁶ CIM II., č. 307, str. 452.

²⁷ CIM II., č. 437, str. 630.

EXKURS II.

(K pozn. 12, 13 a 14)

Velmi časté jsou případy, že pozemkové vrchnosti dávají svým poddanským městům privilegia, jimiž jim propůjčují právo některého města královského. Jak dalece se tato privilegia vztahují také na hrdební soudnictví, nelze bezpečně určit, ačkoliv se přímo nabízí, aby tato otázka byla zodpovězena kladně, protože tato města většinou skutečně pak hrdební jurisdikci vykonávají, aniž by se dalo blíže určit, kdy a kým jim byla v pozdější době tato pravomoc propůjčena. Výklad, že privilegia, jimiž se poddanským městům propůjčuje právo měst královských, opravňují tato města také k vykonávání hrdebního soudnictví, podporuje znění listin, citovaných v poznámce 8 (list Václava II.) a v poznámce 14 (privilegia daná Přelouči, Broumovu, Plané, Sokolovu a Kožlanům). Práva měst královských dostala od pozemkových vrchností na př. tato města: 1278 Havlíčkův Brod,¹ jemuž bylo pak znovu potvrzeno kolem roku 1310,² 1292 Líbochovice,³ 1307 Ronov,⁴ kolem roku 1322 Hořovice,⁵ 1337 Rabštejn,⁶ 1343 Hostomice,⁷ někdy v letech 1348—1358 Kasejovice,⁸ 1361 Bavorov,⁹ 1362 Rožmberk,¹⁰ 1364 Dobruška,¹¹ 1375 Žlutice,¹² 1375 Bochoř,¹³ 1381 Česká Lípa,¹⁴ 1368 Solnice,¹⁵ 1387 Kaplice,¹⁶ 1396 Hostinné,¹⁷ 1407 Děčín,¹⁸ 1412 Děčín,¹⁹ kolem roku 1418 Kaplice,²⁰ 1423 Česká Lípa,²¹ 1432 Dobruška,²² kolem roku 1450 Ústěk,²³ 1383 Benešov nad Černou,²⁴ 1382 Manětín,²⁵ 1383 Litomyšl,²⁶ 1392 Benešov nad Ploučnicí,²⁷ 1400 Kralovice,²⁸ 1406 Horšovský Týn,²⁹ 1406 Příbram,³⁰ 1406 Trhový Štěpánov.³¹

Sem patří také případy, kdy poddanské město dostává právo jiného města poddanského, které již hrdební jurisdikci vykonává. Privilegia tohoto druhu dostala na př. města: 1366 Bochoř,³² 1380 Krásno nad Lesy,³³ 1406 Hořtka³⁴ a 1435 Strakonice.³⁵

Stejně neurčitým způsobem, to jest odkazem na práva jiných měst královských, dostala městské právo (a tím pravděpodobně i hrdební soudnictví) ta města nekrálovská, kterým toto privilegium udělil přímo panovník: 1264 Doksy,³⁶ 1319 Luby,³⁷ 1331 Chotěboř,³⁸ 1342 Častolovice,³⁹ kolem roku 1343 Benátky,⁴⁰ 1360 Nasavrky,⁴¹ 1360 Městec Králové,⁴² 1361 Chotěboř,⁴³ 1362 Veselí nad Lužnicí,⁴⁴ 1364 Kynšperk nad Ohří,⁴⁵ 1370 Kraslice,⁴⁶ 1398 Luby⁴⁷ a 1400 Záblatí.⁴⁸

¹ CIM II., č. 23, str. 61 a násl.

² CIM II., č. 91, str. 162 a násl.

³ CIM IV—1., č. 10, str. 23.

⁴ CIM IV—1., č. 19, str. 34 a násl.

⁵ CIM IV—1., č. 31, str. 46.

⁶ CIM IV—1., č. 45, str. 67 a násl.

⁷ CIM IV—1., č. 53, str. 77 a násl.

⁸ CIM IV—1., č. 60, str. 93 a násl.

⁹ CIM IV—1., č. 80, str. 125 a násl.

¹⁰ CIM IV—1., č. 83, str. 130 a násl.

¹¹ CIM IV—1., č. 86, str. 134.

¹² CIM IV—1., č. 107, str. 156.

¹³ CIM IV—1., č. 108, str. 157.

¹⁴ CIM IV—1., č. 119, str. 172—3.

¹⁵ CIM IV—1., č. 131, str. 195 a násl.

¹⁶ CIM IV—1., č. 134, str. 199 a násl.

¹⁷ CIM IV—1., č. 854, str. 228 a násl.

¹⁸ CIM IV—1., č. 195, str. 290.

¹⁹ CIM IV—1., č. 203, str. 307 a násl.

²⁰ CIM IV—1., č. 221, str. 328 a násl.

²¹ CIM IV—1., č. 234, str. 342.

²² CIM IV—1., č. 244, str. 351 a násl.

²³ CIM IV—1., č. 298, str. 424.

²⁴ CIM IV—1., č. 126, str. 181.

²⁵ CIM IV—1., č. 122, str. 175 a násl.

²⁶ CIM IV—1., č. 127, str. 182 a násl.

²⁷ CIM IV—1., č. 143, str. 215 a násl.

²⁸ CIM IV—1., č. 173, str. 250 a násl.

²⁹ CIM IV—1., č. 186b, str. 270 a násl.

³⁰ CIM IV—1., č. 187, str. 277 a násl.

³¹ CIM IV—1., č. 188, str. 282 a násl.

³² CIM IV—1., č. 94, str. 142.

³³ CIM IV—1., č. 118, str. 171 a násl.

³⁴ CIM IV—1., č. 186a, str. 266 a násl.

³⁵ CIM IV—1., č. 249, str. 356 a násl.

³⁶ CIM IV—1., č. 8, str. 20 a násl.

³⁷ CIM IV—1., č. 27, str. 41 a násl.

³⁸ CIM IV—1., č. 36, str. 51.

³⁹ CIM IV—1., č. 49, str. 72.

⁴⁰ CIM IV—1., č. 52, str. 76.

⁴¹ CIM IV—1., č. 74, str. 116.

⁴² CIM IV—1., č. 75, str. 117.

⁴³ CIM IV—1., č. 81, str. 128—9.

⁴⁴ CIM IV—1., č. 84, str. 132—3.

⁴⁵ CIM IV—1., č. 87, str. 134—5.

⁴⁶ CIM IV—1., č. 103, str. 151 a násl.

⁴⁷ CIM IV—1., č. 165, str. 242.

⁴⁸ CIM IV—1., č. 175, str. 254 a násl.

ПРИМЕЧАНИЯ К КАРТАМ РАЗМЕЩЕНИЯ УГОЛОВНЫХ СУДОВ В ЧЕХИИ В ПЕРВОЙ И ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНАХ 18-ГО В.

Богуслав Роучка

Задача трех карт, помещенных в этой работе, состоит в том, чтобы дать картину расположения местонахождений уголовных судов в Чехии в первой и во второй половинах 18-го столетия, на рубеже которого, в связи с реформами государственного аппарата и его постепенного вчленения в единую систему габсбургской монархии, была проведена в 1765 г. и реформа уголовных судов, число которых было существенно уменьшено. Реформы, проведенные в последующих годах этого столетия, число судов имеющих право осуществлять уголовную юрисдикцию еще более ограничили и к концу 18-го века на территории Чехии из бывших 400 уголовных судов осталось только 19.

В тексте примечаний дается, не претендуя на полноту, исторический обзор развития уголовной юрисдикции, которое можно грубо разбить на три периода. Для первого периода характерно отправление уголовного правосудия феодалами на собственных землевладениях независимо от центральной власти. С постепенной консолидацией государства король в течение этого периода все более старается сосредоточить в своих руках уголовную юрисдикцию. Эти старания увенчиваются успехом и к концу 14-го века отправление уголовного правосудия становится королевской регалией. После внедрения принципа, что уголовная юрисдикция является королевской регалией, отправлять уголовное правосудие могут только: 1. вотчинники-феодалы, которые в период до признания его королевской регалией отправляли уголовное правосудие без согласия короля в качестве своей наследственной привилегии; 2. вотчинники-феодалы, которым эти правомочия были предоставлены королем; 3. духовные феодалы, которым это право было предоставлено королем в форме иммунитета; 4. королевские города, поскольку король не оставил за собой права выносить решения по определенным преступлениям; 5. некоролевские города, поскольку им это право предоставлено королем или светским феодалом, имеющим право уголовной юрисдикции в качестве наследственной привилегии.

Второй период обнимает 15-ое и 16-ое столетия; для него характерно развитие отдельных категорий судов и возрастающий контроль и надзор государственных органов — краевых начальников и апелляционного суда — за отправлением уголовного правосудия.

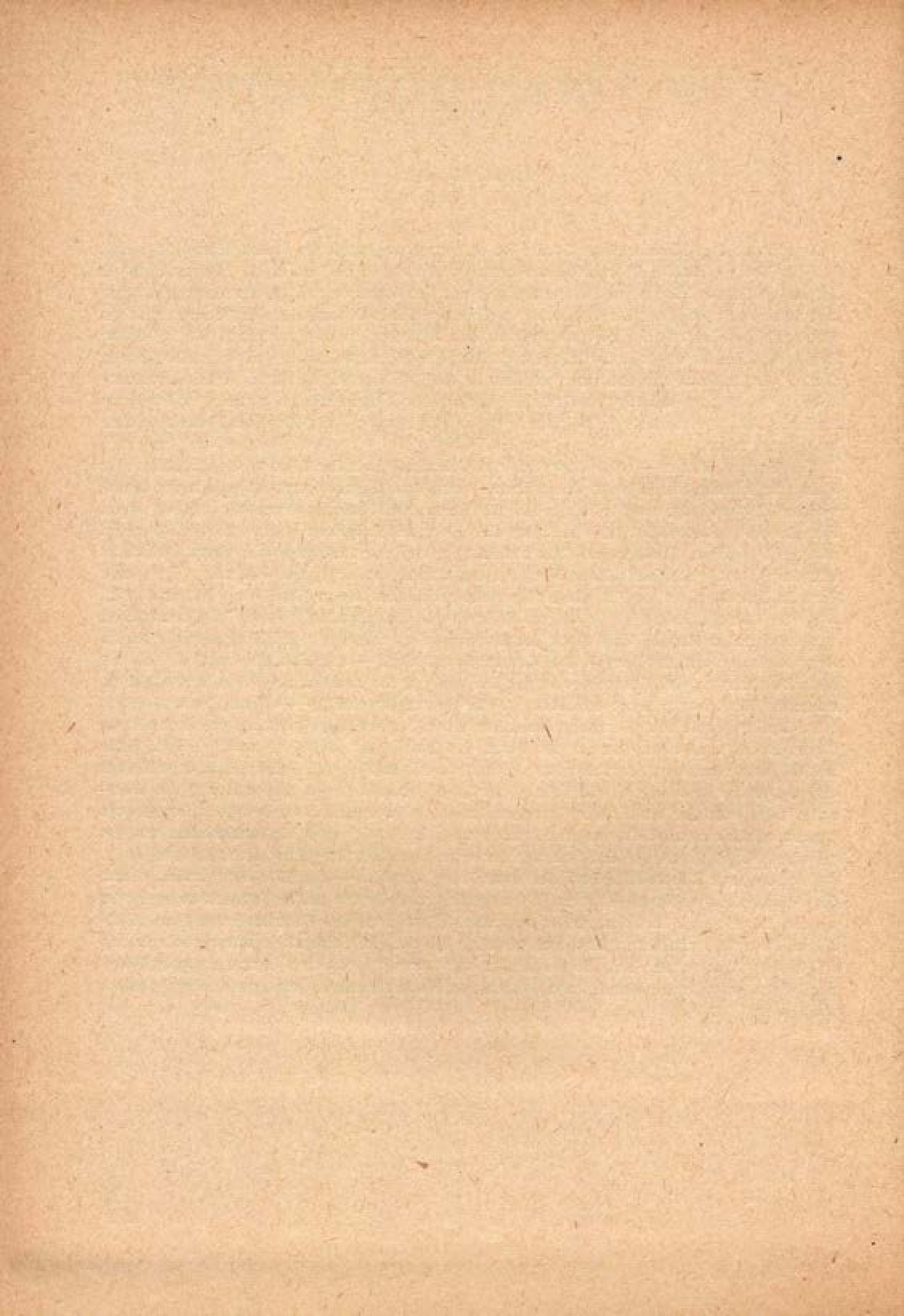
Третий период, обнимающий 17-ое и 18-ое столетия, отличается стараниями абсолютных монархов полностью подчинить себе уголовную юрисдикцию и включить ее в систему государственных органов с оплачиваемым чиновничьим аппаратом. Это было полностью осуществлено в последние годы 18-го века.

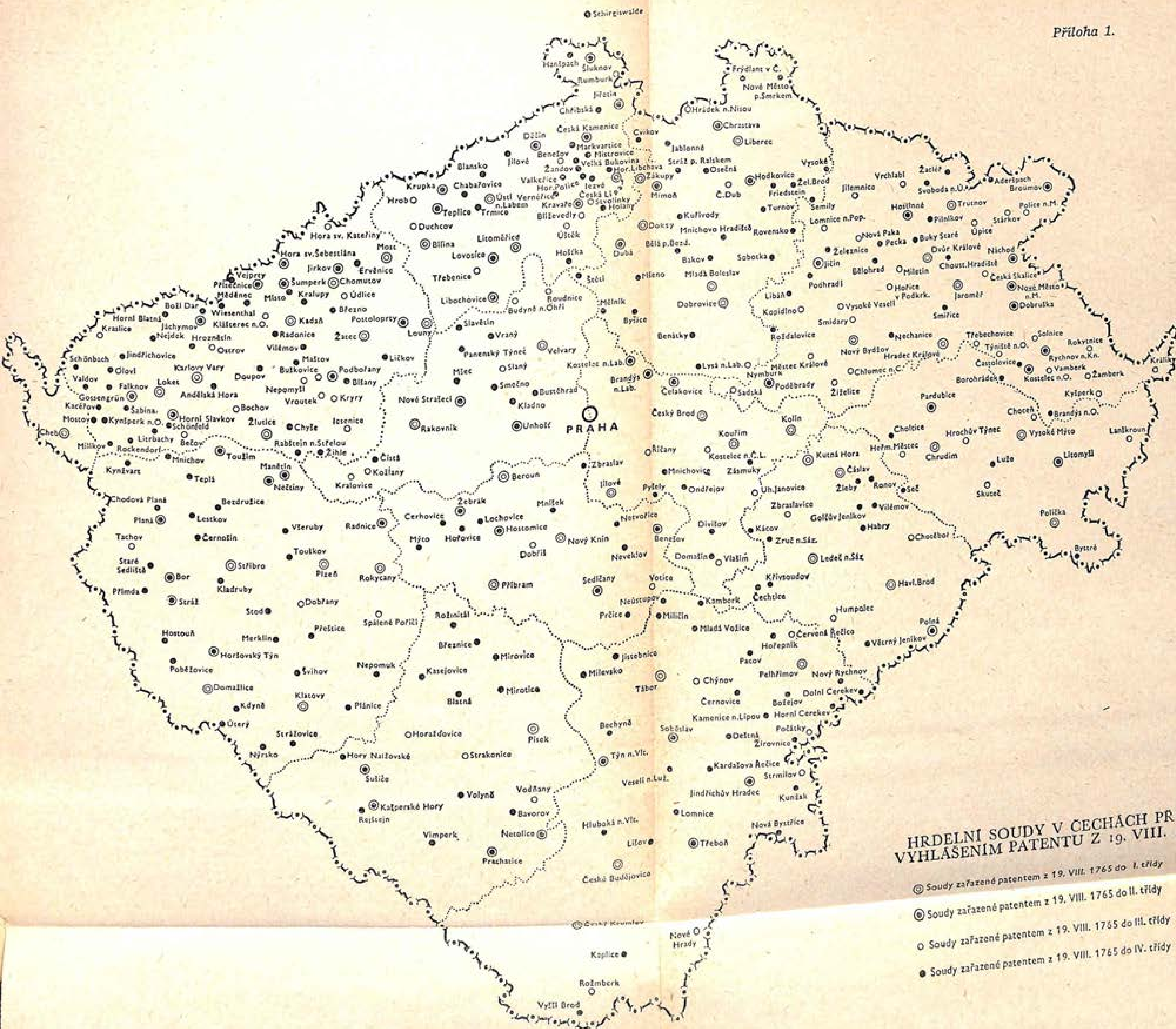
ANMERKUNGEN ZUR KARTE DER HALSGERICHTE IN BÖHMEN IN DER ERSTEN UND ZWEITEN HÄLFTE DES 18. JAHRHUNDERTS

Bohuslav Roučka

Zweck der drei Karten dieser Studie ist es, eine topographische Aufzeichnung über den Sitz der Halsgerichte in Böhmen in der ersten und zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts zu liefern, an dessen Wende im Zusammenhang mit den Reformierungen des Staatsapparates und dessen schrittweiser Eingliederung in die einheitliche Organisation des habsburgischen Staatsgebildes im Jahre 1765 eine Reform der Halsgerichte vorgenommen wurde, deren Zahl wesentlich herabgesetzt wurde. Durch Neuregelungen, welche in den folgenden Jahren dieses Jahrhunderts vorgenommen wurden, ist die Zahl der zur Ausübung der halsgerichtlichen Jurisdiktion berechtigten Gerichte noch mehr eingeschränkt worden, so daß am Ende des 18. Jahrhunderts in Böhmen von den ursprünglich fast 400 bloß 19 Halsgerichte bestehen blieben.

Der Textteil bietet — ohne Anspruch auf Vollständigkeit der Lösung des Problems der Halsgerichtsbarkeit in Böhmen zu erheben — eine unerläßliche kurze Übersicht der historischen Entwicklung, welche in groben Rissen in drei Perioden eingeteilt werden kann. Für die erste Periode ist die Ausübung der Halsgerichtsbarkeit durch die Feudalherren auf ihren eigenen Gutsherrschaften unabhängig von der Zentralgewalt charakteristisch. Mit der fortschreitenden Konsolidierung des Staats ist aber der Herrscher in dieser Periode immer mehr bemüht, die Halsgerichtsbarkeit in seinen Händen zu konzentrieren, was von Erfolg gekrönt ist, so daß zu Ende des 14. Jahrhunderts die Halsgerichtsbarkeit zum königlichen Regale wird. Nach der Durchsetzung der Idee des Halsregals dürfen die Halsgerichtsbarkeit ausüben 1. die Grundherrschaften — die Feudalherren, welche sie ohne Zustimmung des Herrschers in der Periode vor der Anerkennung des Halsregals als erbliches Hinrichtungsrecht ausübten; 2. die Grundherrschaften — Feudalherren, denen diese Rechtsgewalt vom Herrscher verliehen wird; 3. geistliche Grundherrschaften, denen dieses Recht vom Herrscher in der Form der Immunität verliehen wird; 4. königliche Städte, soweit sich der Herrscher für sich nicht ausdrücklich das Entscheidungsrecht über einige Delikte vorbehält; 5. nichtkönigliche Städte, soweit ihnen dieses Recht von Herrscher oder von der weltlichen Grundherrschaft, welche des erbliche Hinrichtungsrecht besitzt, verliehen wird. Die zweite Periode umfaßt das 15. und 16. Jahrhundert und ist gekennzeichnet durch die Entwicklung der einzelnen Gerichte und durch die wachsende Aufsichts- und Kontrolltätigkeit der staatlichen Organe — der Kreishauptmänner und des Appellationsgerichtes — über die Halsgerichtsbarkeit. Die dritte Entwicklungsperiode, welche das 17. und 18. Jahrhundert einschließt, ist durch das Bestreben der absolutistischen Herrscher charakterisiert, sich gänzlich die Halsgerichtsbarkeit unterzuordnen und sie in das System der staatlichen Ämter mit einem besoldeten Beamtenapparat einzugliedern, was dann in den letzten Jahren des 18. Jahrhunderts konsequent durchgeführt worden ist.

HRDELNÍ SOUDY V CECHECH V DOBE JOSEFA II.